

ÚVOD

*Nie som viac ako to, čo si myslíš, že som,
a som všetko, čo si myslíš, že môžem byť.*

Americká vlajka „v rozhovore“ s ministrom vnútra
Spojených štátov Franklinom K. Lanom (Deň vlajky, 1914)

JEDENÁSTEHO SEPTEMBRA, KEĎ UHASLI PLAMENE A PRACH SA TAKMER usadil, sa traja newyorskí požiarnici vyškriabali na dymiace rozvaliny Svetového obchodného centra v New Yorku a vztýčili na nich vlajku s hviezdami a pruhmi.

Nikto to nenaplánoval, nablízku neboli žiadni oficiálni fotografi. Tí traja muži jednoducho cítili, že by tam, kde kosila smrť, mali „urobiť niečo dobré“. Ten okamih zachytil len miestny fotograf Tom Franklin. Neskôr sa o svojej fotografii vyjadril, že mu „povedala niečo o sile amerického ľudu“.

Ako mohol kus zafarbenej látky vyjadriť niečo také hlboké, že tú fotografiu vzápätí uverejnili nielen v Spojených štátoch, ale v novinách na celom svete? Význam vlajky je odvodený od emócií, ktoré vyvoláva. „Old Glory“, ako ju nazývajú Američania, sa im privráva takým spôsobom, akému Neameričania jednoducho nemôžu rozumieť; my to však vieme pochopiť, pretože mnohí prežívame v prítomnosti našich vlastných symbolov štátnosti a národnej príslušnosti niečo podobné. Pritom to môžu byť prevažne pozitívne, ale aj negatívne pocity, podľa toho, čoho je podľa vás vaša vlajka hodná. Faktom však zostáva, že ten kúsok látky, jej tvar a farby, ktorou je potlačená, je stelesnením národa, symbolizuje históriu krajiny, geografiu, ľudí a hodnoty. Nesie svoje poslanstvo, aj keď ono môže mať pre rôznych ľudí rôzny význam.

Každá vlajka na svete je súčasne jedinečná a podobná. Všetky niečo hovoria – niekedy možno aj príliš.

To bol prípad z októbra 2014, keď srbské národné futbalové mužstvo hostilo na štadióne klubu Partizan v Belehrade mužstvo Albánska. Bol to prvý futbalový zápas Albáncov v srbskom hlavnom meste od roku 1967. V predchádzajúcich rokoch zúrila na Balkáne občianska vojna, ktorej súčasťou bol aj konflikt s etnickými Albáncami v Kosove. Vojna sa skončila v roku 1999 po trojmesačnom bombardovaní srbských jednotiek, miest a mestečiek leteckými silami NATO de facto rozdelením Srbska. V roku 2008 sa Kosovo jednostranne vyhlásilo za nezávislý štát. Tento krok podporilo Albánsko a následne Kosovo uznalo mnoho ďalších krajín. Španielsko to však neurobilo. Objavili sa obavy, že pohľad na kosovskú vlajku vejúcu nad hlavným mestom nezávislého Kosova by mohol aktivizovať hnutie za nezávislosť Katalánska.

Preskočme šesť rokov. Napätie medzi Srbskom a Kosovom a vzdialene aj Albánskom je stále vysoké. Fanúšikovia hostí nemali na zápas prístup, pretože bolo takmer isté, že by došlo k útokom proti nim.

Bol to pomalý zápas, hoci sa odohrával vo vybičovanej atmosfére, umocňovanej skandovaním „Zabi Albáncov!“, ktoré sa ozývalo z tribún. Tesne pred polčasom si fanúšikovia a niektorí hráči všimli, že zhruba nad poliacou čiarou pomaly klesá z nočného neba diaľkovo ovládaný dron. Ako sa zistilo neskôr, pilotoval ho tridsaťtriročný albánsky nacionalista Ismail Morinaj, ktorý sa skrýval neďaleko vo veži Kostola svätého archanjela Gabriela, odkiaľ mal dobrý výhľad na ihrisko.

Ako dron klesal nižšie a nižšie, štadión ohromene tíchol. Až keď dron zavisol nad stredovým kruhom, celý štadión vybuchol hnevom. Visela z neho totiž albánska vlajka.

No nie samotná vlajka vyvolala taký hnev. Bol na nej dvojhlavý albánsky čierny orol, portréty dvoch albánskych bojovníkov za nezávislosť zo začiatku 20. storočia a mapa „Veľkého Albánska“, ktorého územie tvorili aj časti Srbska, Macedónska, Grécka a Čiernej Hory. V dolnej časti vlajky bol nápis „autochthonous“ ako odkaz na to, ktoré obyvateľstvo je tam „domorodé“. A Albánci považujú za skutočné domorodé obyvateľstvo tamojšieho regiónu len samých seba, lebo vraj majú ilýrsky pôvod zo 4. storočia pred n. l., kým Slovania domorodcami nie sú, lebo prišli až v 6. storočí n. l.

Srbský obranca Stefan Mitrović vyskočil a vlajku strhol. Neskôr povedal, že sa ju snažil zvinúť „čo najpokojnejšie, aby ju odovzdal štvrtému rozhodcovi“ a mohlo sa hrať ďalej. Vtom k nemu však pribehli dvaja albánski hráči a vytrhli mu ju z rúk. A už sa to mlelo. Niektorí hráči sa pustili do bitky. Na ihrisko vbehol prvý srbský fanúšik a udrel albánskeho kapitána do hlavy plastovou stoličkou. Keď sa na ihrisko začali valiť ďalší Srbi, srbskí hráči sa spamätali a začali albánskych hráčov, ktorí sa utekali schovať do útrob štadióna, brániť, zápas-nezápas. Fanúšikovia, ktorých sa snažili spacifikovať poriadkové sily, ich z tribún zasypávali krupobitím najrôznejších predmetov.

Politické dôsledky boli dramatické. Srbská polícia prehľadala šatňu albánskeho tímu a obvinila švagra albánskeho predsedu vlády, že to on riadil z tribúny dron. V médiách oboch krajín sa strhla nacionalistická búrka. Srbský minister zahraničných vecí Ivica Dačić vyhlásil, že išlo o „provokáciu“ proti jeho krajine a že „ak by niekto zo Srbska rozvinul zástavu Veľkého Srbska v Tirane alebo v Prištine, hneď by sa to dostalo na pretras Bezpečnostnej rady OSN“. Návšteva albánskeho predsedu vlády v Srbsku, ktorá sa mala uskutočniť o niekoľko dní a ktorá mala byť prvá za ostatných takmer sedem rokov, sa zrušila.

Ako sa ukázalo, aforizmus Georgea Orwella, že futbal je „vojna bez strelby“, je pravdivý, navyše krehkosť situácie na Balkáne, zmes futbalu, politiky a vlajky mohli viesť ku skutočnému konfliktu.

Vztýčenie vlajky na rozvalinách newyorských dvojčiek bolo predznamenaním vojny. Tom Franklin povedal, že keď urobil svoju slávnu fotku, uvedomoval si jej podobnosť s inou slávnou fotografiou z iného konfliktu – druhej svetovej vojny, keď príslušníci americkej námornej pechoty vztýčili americkú vlajku na ostrove Iwodžima. Tú podobnosť si okamžite všimlo mnoho Američanov, ktorí na oboch fotografiách oceňovali, že sa na nich podarilo zachytiť zmiešané pocity mohutného emocionálneho vypätia: smútok, odvahu, heroizmus, vzdor, kolektívnu húževnatosť a úsilie.

Obe fotografie, hoci možno väčšmi tá z 11. septembra, evokujú úvodnú slohu americkej národnej hymny, známej aj pod názvom „Prápor posiaty hviezdami“, osobitne jej záverečné dvojveršie:

*Ach, povedz, či náš prápor posiaty hviezdami ešte veje
nad krajinou slobodných a domovom statočných?*

V okamihoch nefalšovanej hrôzy dával mnohým Američanom pohľad na ich vlajku, ktorá ešte stále viala, pocit istoty. Tie hviezdy päťdesiatich spojených štátov, ktoré pozdvihli muži v požiarnických kombinézach, mohli niekomu pripadať ako jemný náznak militarizmu, prítomného v americkej kultúre, no pohľad na červenú, bielu a modrú uprostred desivej sivosti ruín Ground Zera zároveň pomohol mnohým obyčajným občanom vyrovnat' sa s inými hlboko znepokojujúcimi obrazmi, ktoré sa v ten jesenný deň v New Yorku objavili.

Odkiaľ pochádzajú všetky tie národné symboly, s ktorými sme takí spojení? Vlajky sú relatívne nedávnym fenoménom ľudskej histórie. Ich predchodcami boli štandardy a symboly namalované na kusoch látky, ktoré používali starovekí Egypťania, Asýrčania a Rimania. Ale až hodváb, vynájdený Číňanmi, sa stal tým pravým materiálom rozkvetu a rozšírenia vlajok, ako ich poznáme dnes. Tradičné látky boli príliš ťažké, aby sa dali vztýčiť, rozvinúť a aby sa potom trepotali vo vetre, najmä ak boli pomalované; hodváb bol oveľa ľahší a to znamenalo, že prápory mohli napríklad sprevádzať armády na bojové polia.

Nový druh látky a nová tradícia sa šírili pozdĺž Hodvábnej cesty. Ako prví ich prevzali Arabi, po nich nasledovali Európania, ktorí prišli s Arabmi do kontaktu v období križiackych výprav. V týchto vojenských ťaženiach a vo veľkých západných armádach, ktoré sa na nich zúčastňovali, sa pravdepodobne zrodilo využívanie heraldických symbolov a označovanie brnenia ako pomôcky na identifikáciu zúčastnených strán. Heraldické označovanie sa spájalo s hodnosťou a rodovou líniou, najmä pokiaľ išlo o kráľovské dynastie, a práve to je jeden z dôvodov, prečo sa európske vlajky postupne premenili z bojových štandard a námornej signalizácie na symboly národných štátov.

Dnes má svoju vlajku každý štát, čo je dôkazom vplyvu Európy na moderný svet, keď sa jej impériá a myšlienky šírili po celej planéte. Ako povedal Johann Wolfgang Goethe tvorcovi venezuelskej vlajky Franciscovi de Mirandovi: „Krajina sa začína názvom a vlajkou a potom sa nimi stáva, tak ako človek naplní svoj osud.“

Čo to znamená, snažiť sa o zabalenie národa do vlajky? Znamená to snažiť sa o zjednotenie obyvateľstva v mene homogénnej kolekcie ideálov, cieľov, histórie a presvedčení – čo je takmer nemožná vec. Ale keď planú vášne a nepriateľ vztýči svoj prápor, vtedy sa aj my zomkneme pod vlastným symbolom. Vlajky majú veľa spoločného s našimi kmeňovými tradíciami a znakmi identity – na jednej strane sme „my“ a na druhej „oni“. Mnohé z vlajkovej symboliky vychádza práve z tohto konceptu sporu a odporu – ako to napríklad vidíme v konotácii červenej farby ako farby ľudskej krvi. Ak však žijeme v modernom svete, v ktorom sa snažíme znižovať napätia vedúce k sporom a presadzovať intenzívnejší pocit potreby zjednocovať, žiť v mieri a rovnosti a v ktorom presuny obyvateľstva rozostrejú línie medzi „nami“ a „nimi“, akú úlohu vlastne hrajú vlajky dnes?

Je zrejmé, že tieto symboly stále disponujú veľkou mierou moci, majú schopnosť rýchlo šíriť myšlienky a vyvolávať silné emócie. V súčasnosti existuje na svete najviac národných štátov v histórii, no vlajky využívajú aj neštátne subjekty ako istý druh vizualizácie svojich koncepcií od banálnej propagácie lacného tovaru až po demonštráciu skazenosti náboženského a rasového násilia. Je to čosi, čo sme opakovane videli v nedávnej histórii od Hitlera a nacistickej svastiky – teda obrazca, ktorý dodnes vyvoláva vášnivé reakcie – po Islamský štát a jeho dôraz na náboženské či prorocké symboly, ktoré dokážu upútať pozornosť a niekedy aj získať podporu.

V tejto knihe sme mohli vyrozprávať stovky iných príbehov, napríklad o každom jednom z existujúcich 193 štátov sveta, no to by sa z nej stal lexikón, navyše veľmi, veľmi hrubý. Miesto toho sme sa rozhodli vyrozprávať príbehy niektorých najznámejších vlajok sveta, ale aj niektorých najobskúrnejších. A niektorých, ktorých príbehy patria k najzaujímavejším. Vo väčšine prípadov je dôležitý pôvodný význam vzorov, farieb a symbolov, no niekedy sa tieto významy pre niektorých ľudí zmenili na niečo iné a v takom zmysle to už zostalo. Význam vlajky tkvie v tom, ako ju vidí ten, kto sa k nej upína.

Úvod tejto knihy patrí asi najznámejšej vlajke sveta, teda vlajke Spojených štátov, nazývanej aj „hviezdy a pruhy“, ako vizuálnej reprezentácii toho, čo sa obvykle nazýva americkým snom. Drvivá väčšina Američanov ju má v hlbokej úcte, a preto je najvýrečnejším príkladom toho, ako môže nejaký symbol definovať a zjednocovať

krajinu. Z najmocnejšieho impéria súčasného sveta sa presunieme do najmocnejšieho impéria minulosti a budeme sa venovať vplyvu vlajky Spojeného kráľovstva, nazývanej „Union Jack“, aj v tých najvzdialenejších kútoch planéty, ako aj tomu, že síce reprezentovala zjednotenosť obrovského impéria, ale pod povrchom pretrvávalo – a stále pretrváva – silné národné cítenie národov žijúcich na Britských ostrovoch.

Aj vlajka Európskej únie urputne bojuje za zjednotenie, a to na kontinente, kde má mnoho jeho obyvateľov svoju identitu hlboko zakorenenú, a teda má aj dôvernejší vzťah k svojej národnej vlajke. Hoci niektoré z týchto vlajok vychádzajú z kresťanskej obrazotvornosti, v priebehu dlhých rokov kresťanské asociácie vybledli. Naopak je to u arabských národov na juhu: na ich vlajkách sa často objavujú burcujúce islamské symboly a výroky, ktoré oslovujú tamojšiu populáciu. Symbolika je síce silná, ale národné štáty sú slabšie. Je možné, že v budúcnosti sa zmenia formy týchto národov a ich vlajok. Možným katalyzátorom tohto procesu sú rôzne teroristické bunky operujúce v regióne; preto je dôležité pochopiť konanie a vplyv týchto organizácií, ustavične prítomných na našich obrazovkách. Aj skupiny ako Islamský štát využívajú na zvýšenie efektu rôznorodú náboženskú symboliku, vyvolávajú strach a získavajú globálnu pozornosť.

Keď postúpime ďalej na východ do Ázie, nájdeme celé spektrum vlajok, ktoré odrážajú búrlivý pohyb myšlienok, národov a náboženstiev v 20. storočí, ale aj dávno predtým. Pokiaľ ide o ich vlajky, mnohé z týchto moderných národných štátov sa vrátili ďaleko ku koreňom svojich starovekých civilizácií a často v kombinácii starého s novým odrážajú kľúčový moment svojej histórie. V protiklade k tomu vidíme v Afrike farby veľmi modernej koncepcie kontinentu, ktorý zhodil okovy kolonializmu a vstupuje do 21. storočia s rastúcim sebauvedomovaním. Latinskoamerickí revolucionári udržiavali užšie kultúrne väzby s kolonizátormi, ktorí tvarovali náš svet, a mnoho vlajok krajín tohto kontinentu odráža ideály budovateľov štátov z 19. storočia.

Vlajky sú mocné symboly a existuje nepreberné množstvo organizácií, ktoré ich využívajú na zvýšenie efektu – môžu napríklad stelesňovať posolstvá strachu, mieru či solidarity a v pohyblivých pieskoch identity a významu si získať medzinárodnú pozornosť.

Vlajkami mávame, vlajky pálime, vlajky vejú pred parlamentmi a palácami, pred našimi domami a predvádzacími predajňami. Reprezentujú vysokú politiku i moc podsvetia. Mnohé majú skrytú históriu, ktorá ovplyvňuje prítomnosť.

Zdá sa, že naša súčasnosť je dobou znovuoobnovovania politiky identity na miestnej, regionálnej, národnej, etnickej a náboženskej úrovni. Moc sa presúva, staré istoty neplatia a práve v takýchto dobách ľudia siahajú po známych symboloch ako ideologických kotvách v turbulentne sa meniacom svete. Národy v skutočnosti nemusia žiť práve v súlade s ideálmi stelesnenými v ich vlajkách; vlajka však, ako vo fiktívnom rozhovore s „hviezdami a pruhmi“ „citoval“ minister vnútra Franklin K. Lane, môže „byť všetkým, v čo veríš“.

Vlajka je emblém nabitý emóciami. Má silu, ktorá vie vyvolať a stelesniť také mohutné citové vzopätie, že sa ľudia dokážu za svojou vlajkou vrhnúť do dažďa guliek a zomrieť za to, čo symbolizuje.